

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2017, tom 48, s. 51–73

<https://doi.org/10.7163/SOW.48.4>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Specyfika wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce w kontekście literatury naukowej

Specificity of the regional village renewal programmes in Poland in the context of academic studies

Oskar WOLSKI

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź
oskwolski@gmail.com

Zarys treści: Odnowa wsi jest w Polsce realizowana za pomocą wojewódzkich programów odnowy wsi już od 1997 r. Programy te różnią się od siebie. Istnieje także rozdźwięk między tym, czym odnowa jest w praktyce, a czym powinna być lub jest w literaturze naukowej. Praca ma dwa cele: 1) określenie charakterystyk wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce i ich orientacji na poszczególne wymiary odnowy (materialno-przestrzenny, ekonomiczny i społeczny), 2) określenie stopnia, w jakim wojewódzkie programy odnowy wsi nawiązują do cech i celów odnowy wsi w świetle literatury naukowej. Analizie poddano ponad 350 uchwał i załączników do uchwał sejmików lub zarządów województw, które posiadały lub posiadają wojewódzkie programy odnowy wsi, podjętych do końca 2016 r. W uzasadnionych przypadkach kontaktowano się z przedstawicielami urzędów marszałkowskich w celu pozyskania informacji. Ponadto podjęto studia literatury dotyczącej odnowy wsi. Wybrane wnioski: 1) na poziomie założeń ogólnych wojewódzkich programów odnowy wsi, które są ze sobą zbieżne, odnowa ma bardzo rozległe cele i wpisuje się w każdy z wymiarów odnowy wsi, 2) można wyróżnić następujące typy wojewódzkich programów odnowy wsi: „motywacyjne”, „dotacyjne” oraz mieszane, 3) założenia programów niejednokrotnie przeceniały rezultaty zakładanych przedsięwzięć, biorąc pod uwagę cele przedsięwzięć i nakłady finansowe, 4) na poziomie przedsięwzięć realizowanych w ramach programów odnowy wsi urzeczywistniane są wymiary materialno-przestrzenny i częściowo społeczny odnowy wsi.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, wojewódzkie programy odnowy wsi, rozwój obszarów wiejskich, wymiary odnowy wsi.

Wstęp

Historia wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce sięga 1997 r., kiedy to uruchomiono pierwszy z takich programów w województwie opolskim. Z biegiem lat idea odnowy wsi rozpowszechniała się. Pomimo różnych systemów organizacyjno-finansowych, każdy program, czy to poprzez założenia ogólne, czy też zasady dofinansowania projektów

w ramach ogłaszanych przedsięwzięć¹, określał ramy odnowy wsi. Innymi słowy, definiował ją i realizował w pewien, właściwy sobie sposób.

Odnowa wsi w formie różnego typu programów realizowana jest w Europie od lat 50. XX w., natomiast w Stanach Zjednoczonych już w latach 30. XX w. realizowano pokrewne programy (*community development*). Skutkuje to nie tylko nieporównywalnie większym doświadczeniem w tej dziedzinie krajów takich jak Niemcy, Austria czy Stany Zjednoczone, lecz także większym dorobkiem, jeśli chodzi o prace naukowe jej poświęcone. Badania ukazują całe spektrum działań, jakie w ramach programów odnowy były podejmowane, konstytuując tym samym zestaw cech i celów, jakie powinna mieć faktyczna odnowa wsi.

Istotnym problemem jest więc określenie, na ile odnowa wsi w Polsce, realizowana za pomocą wojewódzkich programów, jest rzeczywiście „odnową”. Wynikają z tego dwa pytania badawcze. Po pierwsze, w jaki sposób samorządy wojewódzkie rozumieją odnowę wsi (co według autora nie wyraża się tylko przedstawioną w programach odnowy wsi definicją tego pojęcia, ale również specyfiką i zasadami realizowanych przez samorządy przedsięwzięć, sposobem rozdysponowania środków finansowych czy też faktem posiadania dokumentu strategicznego, wyznaczającego kierunki wsparcia i zakładane rezultaty). Po drugie, w jaki sposób realizowane przedsięwzięcia wpisują się w cele rzeczywistej odnowy, a na ile są jedynie „otagowane” ideą i nośnym hasłem odnowy wsi.

W związku z powyższym praca ma dwa cele główne o charakterze poznawczym. Pierwszym jest określenie profilu wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce i ich orientacji na poszczególne wymiary odnowy (materialno-przestrzenny, ekonomiczny i społeczny). Drugim jest określenie, w jakim stopniu zapisy wojewódzkich programów odnowy wsi nawiązują do jej cech i celów w świetle studiów naukowych. Innymi słowy, praca ma celu konfrontację mającej miejsce w Polsce praktyki dotyczącej realizacji odnowy wsi z teorią odnowy, wyrażoną przez polskie i międzynarodowe środowisko naukowe. Celem uzupełniającym pracy jest porównanie wybranych cech wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce.

W pracy zawarto rozważania na temat specyfiki przedsięwzięć odnowy wsi i definicji tego pojęcia, scharakteryzowano i porównano wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce (w aspekcie wybranych założeń ogólnych i sposobu definiowania w nich odnowy wsi). Zdefiniowano i omówiono typy zarówno wojewódzkich programów odnowy wsi, jak i przedsięwzięć realizowanych w ich ramach. Posługując się studiami przypadków (pomorski, wielkopolski i podkarpacki program odnowy wsi), omówiono specyfikę wybranych przedsięwzięć.

---

¹ W artykule pod pojęciem „przedsięwzięcie” rozumie się inicjatywy ogłaszane przez samorządy wojewódzkie w ramach realizowanych przez nie programów odnowy wsi. Przedsięwzięcia te mogą być skierowane do jednostek samorządu terytorialnego lub do organizacji pozarządowych. W pierwszym przypadku, w celu ujednolicenia nazewnictwa, każdorazowo mowa o „konkursach” lub „trybie konkursów”. W drugim przypadku używa się – z tych samych względów – terminu „zadania publiczne”. Z kolei termin „projekt”, w niniejszym artykule, to pojęcie wyrażające konkretne działanie finansowane w ramach zarówno „konkursu”, jak i „zadania publicznego”. Tak więc projekty realizowane są w ramach przedsięwzięć (konkursów lub zadań publicznych), a przedsięwzięcia w ramach programów wojewódzkich.

Metodyka pracy

W pracy zastosowano metody jakościowe. Analizie poddano ponad 350 uchwał i załączników do uchwał sejmików lub zarządów województw, które posiadały lub posiadają wojewódzkie programy odnowy wsi. Uchwały te dotyczyły: przyjęcia programu odnowy wsi, ogłoszenia regulaminów poszczególnych przedsięwzięć (w trybie konkursów lub zadań publicznych) i kryteriów oceny projektów realizowanych w ich ramach, ogłoszenia rozstrzygnięć poszczególnych konkursów lub zadań publicznych i przyjęcia list projektów zatwierdzonych do dofinansowania, a także innych aspektów organizacyjnych (np. powołania komisji konkursowych) oraz zmian wspomnianych uchwał. Uchwały te (wraz z załącznikami) pozyskiwano z internetowych biuletynów informacji publicznej urzędów marszałkowskich. W uzasadnionych przypadkach, w celu uzyskania dostępu do uchwał lub załączników, kontaktowano się z przedstawicielami urzędów. Analizie podlegały dokumenty uchwalone do końca 2016 r.

W analizach pominięto województwa, w których nie stwierdzono istnienia programów odnowy wsi w formie ciągłego i ukierunkowanego instrumentu wsparcia obszarów wiejskich (a jedynie pojedyncze przedsięwzięcia, które można włączyć w zakres odnowy wsi lub ich zupełny brak).

Modelowe ujęcie problematyki prac naukowych poświęconych odnowie wsi, a także zaproponowane w nim wymiary odnowy wsi i jej cele, zaczerpnięto z pracy O. Wolskiego (2017), w której autor poddał szczegółowej analizie ponad 100 prac dotyczących odnowy wsi na świecie.

Odnowa wsi – definicja pojęcia i specyfika przedsięwzięć

Odnowa wsi obejmuje szereg różnorodnych działań i nie posiada jednej definicji. Jednocześnie trudno określić, co w tym związku jest przyczyną, a co skutkiem. Można mówić o dwu perspektywach. Pierwszej, gdzie brak spójnej definicji jest pokłosiem mnogości inicjatyw realizowanych w ramach różnych programów mających szeroko zakrojone cele „odnawiające”. Drugiej, gdzie brak określenia czym jest, a czym nie jest odnowa wsi, wpływa na dowolne stosowanie tego terminu, również – a może zwłaszcza – w praktyce projektowej, bo nie ulega wątpliwości, że – podobnie jak w przypadku rewitalizacji – termin ten stanowi nośne hasło, często służące „opakowaniu” projektu pewną ideą.

Zdaniem A. Kalety (2007)² odnowa wsi to przede wszystkim pewien zespół działań praktycznych, choć posiadających mocną podbudowę teoretyczną, wynikającą z „ponownego odkrycia” wsi, jej kultury i wartości oraz zmiany jej postrzegania (Magel 1991; zob. także Murdoch i Pratt 1993; Marsden 1999; Crouch 2006; Halfacree 2012). Z tego może wynikać, że nie definicja odnowy wsi konstryuuje to, czym ona jest w praktyce, lecz czym są działania praktyczne tworzące odnowę wsi. W konsekwencji jednak taka „definicja” odnowy wsi jest dynamiczna, zmienna, a nade wszystko – na co wskazuje O. Wolski (2017) – instrumentalna i w praktyce nie spełnia swojej funkcji. W takim wypadku „definicja” nie posiada bowiem określonych granic lub są one określane każdorazowo, a celem definicji jest przecież zapobieganie wieloznaczności (łac. *definio* – „określać”, „bliżej oznaczyć” od *finis* – „granica”, „koniec”).

² Więcej na temat wybranych polskich prac naukowych dotyczących odnowy wsi w: O. Wolski (2017).

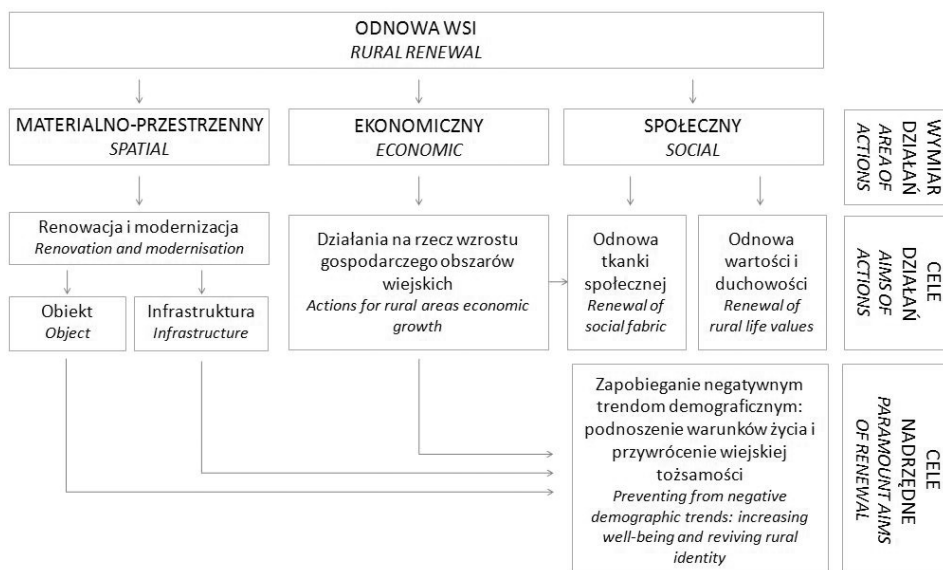
Kluczowe jest zatem poprawne oddzielenie pewnego wycinka wspomnianej praktyki, który może stanowić faktyczną odnowę wsi, od jej reszty, która jest jedynie „otagowana” tym hasłem. W tym celu według autora należy odwołać się do badań naukowych poświęconych odnowie i ocenie jej rezultatów.

W literaturze naukowej rozumienie odnowy wsi jest bardzo szerokie. Można jednak wyróżnić następujące ujęcia jej problematyki:

- 1) poprawa stanu zagospodarowania przestrzeni i inwestycje w infrastrukturę,
- 2) rozwój (ekonomiczny) obszarów wiejskich będących w „kryzysie” (*rural decline*),
- 3) rozwój (ekonomiczny) obszarów wiejskich w ogóle, uznanych z natury rzeczy za „zapóźnione” względem obszarów miejskich (stąd wymagających impulsów rozwojowych) lub względem innych obszarów wiejskich (stąd wymagających wyrównywania poziomu życia),
- 4) zapobieganie negatywnym zjawiskom społecznym i demograficznym,
- 5) rozwój/filozofia bieżącego funkcjonowania wsi zachowujące jej wartości i wpływające na ich jakość (Wolski 2017).

Jednocześnie odnowa wsi zachodzi w trzech podstawowych wymiarach, odzwierciedlających powyższe sposoby rozumienia tego pojęcia (Wolski 2017): materialno-przestrzennym (ujęcie 1), ekonomicznym (ujęcie 2 i 3) i społecznym (ujęcie 4 i 5). Każdy z tych wymiarów realizuje właściwie sobie cele przedsięwzięć (działań), a jednocześnie przyczynia się do realizacji następujących w pewnym następstwie i po pewnym czasie celów nadrzędnych odnowy wsi (ryc. 1), którymi są: zapobieganie negatywnym trendom demograficznym, (poprzez) podnoszenie warunków życia na wsi i przywrócenie wiejskiej tożsamości. Cele te wynikają z trzech kluczowych (por. Crang i Thrift 2002) komponentów przestrzeni wiejskiej, w pewien sposób uniwersalnych dla każdej wsi: ludzi (rozumianych także jako wspólnota), ich dobrobytu (rozumianego także jako jakość życia) oraz tożsamości (rozumianej także jako wartości życia wiejskiego). Są więc z jednej strony zwrócone ku społecznemu rozumieniu odnowy wsi, a z drugiej spajają w pewien sposób przedsięwzięcia realizowane we wszystkich trzech wymiarach odnowy. Wynika to z faktu, że społeczność wiejska jest fundamentem tej przestrzeni, a na jej byt składają się czynniki obiektywne (warunki życia) i subiektywne (identyfikacja z miejscem). Dopiero zapewnienie obu tych składowych sprawia, że wieś istnieje i jest zamieszkała nie „tylko” przez ludzi, lecz przez społeczność wiejską o określonych cechach. Na konieczność takiego spojrzenia na problematykę odnowy wsi wskazują np. U.E. Chigbu (2012) i P. Pospesch (2014). W takim ujęciu odnowa wsi różni się od jej rozwoju tym, że ten drugi niekoniecznie musi przebiegać na obszarach narażonych na negatywne zjawiska. W literaturze naukowej odnowa wyraża właśnie owo wychodzenie z kryzysu (ang. *rural decline*) czy też odwrócenie negatywnych trendów określonych zjawisk na obszarze wiejskim (np. Osborne i in. 2004).

K. Heffner (2007) zwraca także uwagę, że odnawianie wsi jest procesem. Otóż o ile pojedyncze inwestycje lub działania niekoniecznie muszą mieć potencjał, by zapobiegać negatywnym trendom demograficznym (poprzez podnoszenie warunków życia i przywrócenie tożsamości wiejskiej), o tyle zespół podobnych projektów lub działań już taki potencjał może mieć (por. Kaleta 2007). Z tego wynika więc, że kluczowe dla odnowy są – poza dosyć oczywistą integralnością przedsięwzięć ze specyfiką przestrzeni wiejskiej – komplementarność i procesualizacja, które wyrażają się odpowiednim planowaniem rozwoju wsi. Takiego zdania są także praktycy, wskazujący na rolę lokalnych strategii lub planów odnowy miejscowości (np. Wilczyński 2003; Idziak i Wilczyński 2013).

Ryc. 1. Problematyka odnowy wsi w ujęciu modelowym*Rural renewal issues in a model approach*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: O. Wolski (2017).

Source: own work based on: O. Wolski (2017).

W celu analizy wpływu przedsięwzięć odnowy wsi na szeroko rozumianą przestrzeń wiejską należy przyjąć założenie, że odnowę stanowią projekty lub działania „odnowy wsi”, które realizowane lub finansowane są w ramach różnego rodzaju programów odnowy wsi, programów rewitalizacyjnych lub programów europejskich i innych, w tym także pośrednio wspierających rozwój wsi. Takie założenie wydaje się niezbędne: skoro projekt, niezależnie od specyfiki, otrzymał dofinansowanie ze źródeł dedykowanych odnowie wsi, jest – przynajmniej w opinii decydentów – projektem odnowy wsi. W ten sposób, pomimo bardzo różnej specyfiki, projekty realizowane w ramach wojewódzkich programów są projektami odnowy wsi *sensu largo*, a projekty dodatkowo służące zapobieganiu negatywnym trendom demograficznym, poprzez podnoszenie warunków życia i przywrócenie tożsamości wiejskiej (a więc spełniające cele nadrzędne odnowy wsi w świetle literatury naukowej), są projektami odnowy wsi *sensu stricte*, a więc rzeczywistą odnową.

Wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce – charakterystyka, porównanie i sposób definiowania odnowy wsi

Zarys genezy wojewódzkich programów odnowy wsi

Pierwszy w Polsce wojewódzki program odnowy wsi uruchomiono w 1997 r. w województwie opolskim (*Uchwała nr VI/37/99...*). Powstał on – a w konsekwencji także i kolejne, wzorujące się na nim – na bazie inspiracji doświadczeniami niemieckimi i austriackimi (Wilczyński 2003; Idziak i Wilczyński 2013). Cechował się niespotykanym dotąd podejściem do rozwoju wsi, gdzie podstawową jednostką tego rozwoju było sołectwo, artyku-

tując także jego odrębność, a przede wszystkim rolę lokalnej społeczności w działaniach odnawiających. Co więcej, program ten nie posiadał bogatego zaplecza finansowego (głównie oparty był na konkursach typu „Piękna wieś”³); wręcz przeciwnie, pełnił funkcję instrumentu koordynującego oddolne inicjatywy, motywującego lokalną społeczność do działania oraz szkoleniowego.

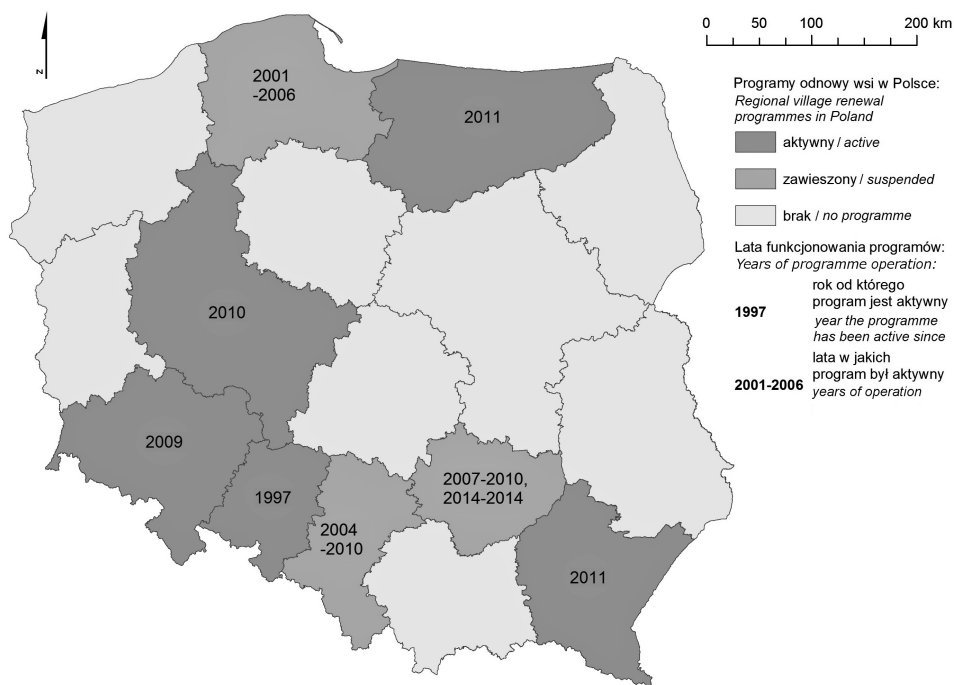
W 2001 r. w województwie pomorskim uruchomiono drugi program odnowy wsi w Polsce (*Uchwała nr 387/2001...*), który – odmiennie niż poprzedni – cechowały przede wszystkim bardzo duże nakłady finansowe na realizację nowych przedsięwzięć. Współfinansowano z niego przede wszystkim projekty o charakterze inwestycyjnym, a środki pochodziły w większości lat z kontraktu dla województwa pomorskiego (zob. tab. 1). Program zakończono w 2006 r.

Kolejne programy w większości łączyły oba podejścia do realizacji odnowy wsi. W 2004 r. uruchomiono program w województwie śląskim (*Uchwała nr 746/363/II/2006...*; zakończony w 2010), w 2007 r. w świętokrzyskim (*Uchwała nr IX/153/07...*; cechował się on najniższym stopniem sformalizowania, funkcjonował do 2010 r., później jeszcze reaktywowano przedsięwzięcia w jego ramach w 2014 r.⁴), w 2009 r. w dolnośląskim (*Uchwała nr XXXVI/598/09...*), w 2010 r. w wielkopolskim (*Uchwała nr XLVIII/704/10...*), w 2011 r. w podkarpackim (*Uchwała nr 96/2207/11...*) i warmińsko-mazurskim (*Uchwała nr 31/429/11/IV...*). Cztery ostatnie wciąż funkcjonują (ryc. 2).

Cechą wspólną większości wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce było to, że zanim samorządy je przyjęły, realizowano przedsięwzięcia pilotażowe dotyczące odnowy wsi lub o bardzo zbliżonej charakterystyce do późniejszych (już w ramach programów wojewódzkich). W województwie pomorskim już na początku 2001 r. zrealizowano program pilotażowy (*Uchwała nr 273/2000...*). Podobne działania (Program Pilotażowy „Odnowa Wsi”) miały miejsce w województwie śląskim w 2002 r. (*Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006). W latach 2004 i 2005 zorganizowano w tym województwie cykl szkoleniowo-aktywizujący dla liderów wiejskich (*Uchwała nr 1587/183/II/2004...*), co można uznać za faktyczny początek tamtejszego programu. Wówczas też opracowano koncepcję Śląskiego Programu Odnowy Wsi. Sam dokument „Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego na lata 2006–2010” przyjęto później, na podstawie już czteroletnich doświadczeń. Podobne doświadczenia zdobyły samorządy województw dolnośląskiego i wielkopolskiego przed przyjęciem do realizacji swoich programów. Samorząd pierwszego z nich w latach 2008–2009 realizował konkurs „Mała Odnowa Wsi” (*Uchwała nr 1093/III/08...*), natomiast drugiego – konkurs „Wielkopolska Odnowa Wsi” (*Uchwała nr 3140/09...*). Z kolei w województwie warmińsko-mazurskim już w latach 2010–2012 realizowano konkurs „Aktywna Wieś Warmii, Mazur i Powiśla” (*Uchwała nr 3/30/10/III...*), który w nieznaczenie zmienionej formule jest także kontynuowany po przyjęciu programu wojewódzkiego w 2011 r. Powyższe dowodzi, że pomyślny przebieg przedsięwzięć pilotażowych, a być może nawet realizowanych „na próbę”, przyczynił się do uchwalenia programów wojewódzkich, a tym samym wytyczenia kierunków działań na rzecz odnowy wsi w tych województwach, operacjonalizacji i procesualizacji przedsięwzięć.

³ W niniejszym artykule stosuje się tę uproszczoną nazwę wobec nazw pełnych, np. „Piękna wieś opolska” lub „Piękna wieś województwa śląskiego”. Szerzej opisano je w podrozdziale „Typy przedsięwzięć realizowanych w ramach wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce” niniejszego artykułu.

⁴ Z uzyskanych przez autora informacji (stan na koniec czerwca 2017 roku) wynika, że Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego wznowił program w maju 2017 roku.

Ryc. 2. Wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce. Stan i lata funkcjonowania (stan na koniec 2016 r.)
Regional village renewal programmes in Poland. Status and years of operation (as of the end of 2016)

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwał władz samorządów wojewódzkich.

Source: own work based on regional councils and boards' resolutions.

Wybrane założenia ogólne programów i sposób definiowania odnowy wsi

Wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce cechują się w większości podobnymi założeniami ogólnymi i mają pewne wspólne podłoże realizowanych przedsięwzięć. Dodatkowo są one powiązane ze strategiami rozwoju województw, służąc realizacji części celów dotyczących obszarów wiejskich.

Dominującym celem przyjęcia programów odnowy wsi, wyrażonym w uchwałach władz samorządów wojewódzkich, było wykorzystanie często „uśpionego” potencjału wsi i jej mieszkańców wraz z ich dalszą aktywizacją (*Pomorski program odnowy...* 2006; *Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006; *Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego* 2011). Podkreślano także konieczność zachowania swoistej odrębności wsi od miasta, a co za tym idzie szeroko rozumianej odrębności krajobrazu i kultury, szczególnie istotnej w dobie współczesnych, dynamicznych przemian obszarów wiejskich (*Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006; *Świętokrzyski Program Odnowy Wsi...* 2007; *Wielkopolska Odnowa Wsi...* 2015; *Podkarpacki program odnowy...* 2011). Za ważne należy uznać także postrzeganie wsi nie tylko poprzez pryzmat rolnictwa, a także innych jej funkcji, w tym niezwiązanych z gospodarką (*Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006; *Podkarpacki program odnowy...* 2011). Wreszcie dostrzeżono, że na jakość życia składają się czynniki materialne i pozamaterialne (*Wielkopolska Odnowa Wsi...* 2015). Można uznać więc, że założenia ogólne programów odnowy wyrażają

w dużym stopniu współczesne cechy wsi. Natomiast w kontekście realizacji celów operacyjnych i strategicznych rozwoju województw lub rozwoju obszarów wiejskich służyły w szczególności:

- tworzeniu warunków na rzecz rozwoju lokalnej społeczności (*Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego...* 2012),
- kształtowaniu procesów społecznych i przestrzennych dla poprawy jakości życia (*Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego* 2005),
- tworzeniu warunków do rozwoju inicjatyw społecznych i aktywności mieszkańców wsi, w tym wspieraniu organizacji i liderów wiejskich; stworzeniu optymalnych warunków do trwałego rozwoju gospodarczego poprzez zapewnianie odpowiednich warunków dla rozbudowy infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (*Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Województwa Pomorskiego...* 2005),
- kształtowaniu ośrodków wiejskich; upowszechnieniu wśród społeczeństwa aktywnego stylu życia; zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałaniu dezorganizacji i patologii społecznej; modernizacji sektora rolno-spożywczego i rozwijaniu działalności pozarolniczej; zwiększaniu atrakcyjności turystycznej gospodarki; tworzeniu warunków dla małych i średnich przedsiębiorstw (*Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000–2020* 2005),
- rozwojowi obszarów wiejskich (*Wielkopolska 2020* 2012),
- aktywizacji rolnictwa i wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich (*Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego...* 2006),
- integracji i aktywizacji społeczności wiejskich; zaspokojeniu potrzeb społecznych i kulturalnych oraz zachowaniu dziedzictwa kulturowego; modernizacji przestrzeni wiejskiej (*Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego...* 2006).

Jak zatem ilustrują powyższe cele operacyjne/strategiczne, których realizacji służyć miała odnowa wsi za pośrednictwem programów wojewódzkich, samorządy wojewódzkie łączą odnowę głównie ze społecznymi celami rozwoju lub z rozwojem obszarów wiejskich w ujęciu ogólnym. W tym kontekście warto przeanalizować sam sposób definiowania odnowy wsi przez samorządy.

Odnowa wsi, w zapisach uchwał samorządów wojewódzkich, rozumiana jest w sposób praktyczny. Definiuje się ją jako metodę (i/lub koncepcję) rozwoju obszarów wiejskich (*Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006; *Świętokrzyski Program Odnowy Wsi...* 2007; *Wielkopolska Odnowa Wsi...* 2015; *Uchwała nr XXXVI/598/09...*) lub – co bliższe poprzedniemu – metodę rozwoju lokalnego zarówno wsi, jak i ich społeczności (*Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego* 2011; Wilczyński 2005). Jednocześnie podkreśla się, że idea ta polega głównie na zachowaniu wartości życia wiejskiego i tożsamości poszczególnych wsi (*Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* 2006; *Wielkopolska Odnowa Wsi...* 2015), integracji mieszkańców wsi wokół wspólnego celu i oddolności inicjatyw (*Pomorski program odnowy wsi...* 2006; *Wielkopolska Odnowa Wsi...* 2015), a także wykorzystaniu zasobów własnych (co podkreśla się każdorazowo). Jako że w odnowie wsi w Polsce, przede wszystkim na bazie doświadczeń Opolszczyzny, faktycznie wykształcono pewną metodykę postępowania (z różnymi modyfikacjami), taki sposób definiowania i dalsze uszczegółowienie tej idei wydają się właściwe i logiczne, zwłaszcza z perspektywy podmiotu wdrażającego program. Należy przy tym dodać, że część zapisów z programów młodszych stanowi niemal kopię zapisów, które znalazły się w pierwszych programach. Podobnie zapisy z pierwszych programów, są wzorowane

na publikacjach R. Wilczyńskiego (np. 2003; 2007a). Taka sytuacja paradoksalnie może wskazywać na niepełne zrozumienie idei odnowy wsi i bezrefleksyjną próbę przeniesienia rozwiązań stosowanych w innych regionach na własny grunt. Odnowa wsi ma być przecież w pewien sposób różna (bo dostosowana do specyfiki miejsca, por. np. Chigbu 2012), co skądinąd samorządy wydają się rozumieć, wielokrotnie wzmiankując potrzebę zachowania tożsamości społeczności wiejskich (w tym tożsamości w ujęciu lokalnym lub regionalnym).

Typy wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce

Analizując założenia ogólne (założenia dokumentu programowego dotyczącego odnowy wsi i cele odnowy w nim wyrażone) i zasady dofinansowania projektów w ramach ogłaszanych przedsięwzięć (założenia i cele poszczególnych przedsięwzięć realizowanych w ramach programów, średnia wysokość nakładów finansowych na 1 zrealizowany projekt, typy realizowanych w ramach przedsięwzięć projektów), można wyróżnić następujące typy wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce:

- w przewadze „motywacyjne”, wspierające głównie niewielkie działania inwestycyjne i działania nieinwestycyjne oraz mające charakter koordynujący aktywności lokalne: opolski, podkarpacki i warmińsko-mazurski,
- w przewadze „dotacyjne”, wspierające głównie inwestycje i stosujące system zachęt finansowych: pomorski, świętokrzyski,
- mieszane: śląski, dolnośląski, wielkopolski.

Pierwszy typ cechuje się przede wszystkim niewysokimi nakładami finansowymi na realizowane w ramach przedsięwzięć projekty inwestycyjne lub skupia się na projektach nieinwestycyjnych. Wychodzi się w nich z założenia, że kluczem do efektywnego odnawiania przestrzeni wiejskiej są drobne, lokalne i angażujące pracę własną społeczności projekty. Uzyskiwane rezultaty nie są oceniane poprzez pryzmat efektów konkretnego projektu, a raczej w kontekście kumulacji rezultatów wielu projektów. W programach tego typu podkreślano potrzebę obrania przynajmniej kilkuletniej perspektywy (*Podkarpacki Program Odnowy Wsi...* 2011). Z tego też powodu istotną rolę w tym typie programów ma koordynacja aktywności mających już miejsce w środowiskach lokalnych i ich dalsze wsparcie (choć z reguły rozproszone) oraz motywowanie społeczności do uczestnictwa w procesie odnawiania (*Uchwała nr 3302/2006...*; *Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego* 2011). Programy cechuje także obecność różnego typu szkoleń, warsztatów i wizyt studyjnych dla członków grup odnowy wsi czy też liderów wiejskich. Instrumentem motywującym, a jednocześnie formalizującym zasady uczestnictwa w programie, są statusy, według których kwalifikowane są sołectwa zgodnie z ich osiągnięciami w odnowie (np. *Uchwała nr 3833/2013...*). Taki sposób myślenia o odnowie wsi był i wciąż jest aktualny – obecny jest w pierwszym wojewódzkim programie odnowy wsi w Polsce, a także w dwu najmłodszych.

Drugi typ wojewódzkich programów odnowy wsi (w przewadze „dotacyjny”), wyróżnia się przede wszystkim skalą finansową realizowanych przedsięwzięć. Często programy te były źródłem dotacji w wysokości kilkudziesięciu tysięcy złotych i służyły sfinansowaniu inwestycji „twardych”. Pod tym względem nie są więc znacząco innym źródłem finansowania aniżeli fundusze europejskie czy inne dedykowane infrastrukturze (choć w programach tych nie brak finansowania dla projektów „miękkich”). Znamienne pozostaje, że jedyne

programy, które wykazywały w dużej mierze te cechy nie funkcjonują obecnie (pomorski) lub ich funkcjonowanie było nieciągłe (świętokrzyski), co świadczyć może o tym, że skupienie się w zbyt dużym stopniu na zapewnieniu jedynie instrumentu finansowego (jako głównej motywacji do działań), bez instrumentów animujących społeczności, szkoleniowych i innych wyposażających grupy odnowy wsi w wiedzę, prowadzi do jednoczesnej maksymalizacji efektów bezpośrednich i bardzo wyraźnej redukcji efektów długofalowych przedsięwzięć. Inaczej rzecz ujmując, być może nastawienie na szybkie i bezpośrednie rezultaty nie zapewnia wymaganej podtrzymywalności (trwania rezultatów także po zakończeniu projektu), a w efekcie sprzyja zanikowi inicjatyw własnych wraz z zakończeniem finansowania. Należy jednak zaznaczyć, że jest to w dużej mierze przypuszczenie autora – liczba przypadków nie pozwala wyciągać reprezentatywnych wniosków.

Nie bez znaczenia pozostaje także użyte w powyższej typologii sformułowanie „w przewadze”, bowiem w praktyce większość programów łączy w sobie cechy obu typów – jednak w różnych ich kombinacjach. Niemniej typ mieszany ma zastosowanie w przypadku, gdy programy nie ciążyą w żadnym z kierunków wsparcia odnowy. Zdaniem autora niniejszej pracy, ten typ wsparcia jest najskuteczniejszy. Stanowić może – jeśli odpowiednio zoperacjonalizowany – kombinację zalet wsparcia w przewadze „motywacyjnego” i „dotacyjnego” (nie ulega bowiem wątpliwości, że pewna skala nakładów finansowych jest konieczna, by rzeczywiście zmieniać przestrzeń wiejską). Nie bez znaczenia jest fakt, że dwa najdłużej działające obecnie – obok opolskiego – programy, tj. dolnośląski i wielkopolski, są typu mieszanego i wyróżniają się jednocześnie: 1) największą skalą realizowanych przedsięwzięć (w tym pod względem finansowym, np. *Uchwała nr XXII/668/16...*; *Uchwała nr XX/542/16...*), 2) kombinacją – w różnych latach funkcjonowania programów – przedsięwzięć wspierających zarówno inwestycje, jak i działania nieinwestycyjne (np. *Uchwała nr 2296/2016...*), 3) organizacją przedsięwzięć mających na celu promocję samej idei odnowy wsi (np. *Uchwała nr 1945/V/16...*), a przy tym 4) premią – podobnie jak programy typu „motywacyjnego” – sformalizowaną formę uczestnictwa sołectw w programie (*Uchwała nr 303/2015...*) oraz stanowią podstawę do organizacji szkoleń i warsztatów dla beneficjentów procesu odnowy wsi (por. tab. 1).

Typy przedsięwzięć realizowanych w ramach wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce

Przedsięwzięciami w pewien sposób flagowymi dla odnowy wsi w Polsce są konkursy typu „Piękna wieś”. Polegają one na wyłonieniu najlepszych zrealizowanych już pomysłów na odnowę wsi (w różnych kategoriach, np. wieś, projekt, zagroda). Nie służą sfinansowaniu nowych projektów, lecz są formą nagrodzenia władz lokalnych, stowarzyszeń lub społeczności wiejskich za dotychczas zrealizowane (końcowym beneficjentem nagród pieniężnych są społeczności wiejskie lub właściciele posesji). Jednakże konkursy te stanowią zaledwie wierzchołek szerokiego spektrum przedsięwzięć, jakie realizują samorządy wojewódzkie w ramach przyjętych przez nie programów odnowy wsi (tab. 1). Jak wspomniano, przedsięwzięcia te są adresowane zarówno do jednostek samorządu terytorialnego (konkursy kierowane do gmin, które występują w imieniu sołectw biorących udział w programie wojewódzkim i koordynują działania na szczeblu lokalnym), jak i – w uproszczeniu – do organizacji pozarządowych (realizacja zleconych zadań publicznych). Wspomniane konkursy „Piękna wieś” należy traktować jako osobny typ przedsięwzięć, podobnie jak

konkursy otwarte dedykowane zarówno jednostkom samorządu terytorialnego, jak i organizacjom pozarządowym.

Tabela 1. Typy przedsięwzięć zrealizowanych w ramach wojewódzkich programów odnowy wsi do 2016 r.

Program odnowy wsi	Lata realizacji	Nazwa i typ przedsięwzięcia
opolski	1999–2016	• „Piękna wieś opolska” (PW) ^a
	2001–2003	• „Program małych grantów na rzecz realizacji Programu Odnowy Wsi” (KO) ^b
	2003, 2005	• „Minigranty” (bd)
	2008–2009	• „Przedsięwzięcia wspierające edukację, komunikację i promocję społeczności wiejskiej” (ZP)
	2008–2010	• „Przedsięwzięcia promujące ideę odnowy wsi w wymiarze regionalnym” (ZP)
	2012	• „Odnowa wsi szansą dla opolskiej młodzieży” (KO) ^c
pomorski	2002–2004, 2006	• „Program odnowy wsi w ramach kontraktu dla województwa pomorskiego” (KO) ^b
	2006	• pomoc finansowa dla jednostek samorządu terytorialnego na realizację projektów w ramach „Pomorskiego programu odnowy wsi” (K)
śląski	2006–2010	• „Konkurs przedsięwzięć odnowy wsi” (K) • „Piękna wieś województwa śląskiego” (PW) ^d
świętokrzyski	2007–2009	• „Świętokrzyski program odnowy wsi w formie konkursu przedsięwzięć” (ZP)
	2010, 2014	• konkurs „Odnowa wsi świętokrzyskiej” (K)
dolnośląski	2009–2016	• konkurs „Odnowa dolnośląskiej wsi” (K) • „Przedsięwzięcia promujące ideę odnowy wsi” (ZP) • „Piękna wieś dolnośląska” (PW) ^b
wielkopolski	2010–2012	• „Pięknieje wielkopolska wieś” (ZP)
	2010–2016	• „Pięknieje wielkopolska wieś” (K)
	2011	• „Wieś wielkopolska – wsią europejską” (PW) ^e
	2013–2016	• „Nasza wieś naszą wspólną sprawą” (ZP) • „Odnowa wsi szansą dla aktywnych sołectw” (K)
podkarpacki	2012–2016	• pomoc finansowa dla jednostek samorządu terytorialnego w ramach „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016” (K) • „Piękna wieś podkarpacka” (PW) ^f
warmińsko-mazurski	2013–2016	• konkurs „Aktywna Wieś Warmii, Mazur i Powiśla” (K) ^g
	2015	• konkursy dla sołectw (PW) ^{c, h}

Źródło: opracowanie własne na podstawie: uchwał władz samorządów wojewódzkich (wraz z załącznikami), informacji pozyskanych w urzędach marszałkowskich oraz: R. Wilczyński (2003).

Objaśnienia: Tabela zawiera informacje o konkursach: 1) których beneficjentem mogły być jedynie gminy (jako podmioty reprezentujące sołectwa) biorące udział w wojewódzkich programach odnowy wsi, i/lub 2) dla których wojewódzki program odnowy wsi stanowił podstawę prawną i/lub 3) gdzie dodatkowym kryterium punktowym było wcześniejsze zgłoszenie sołectwa do wojewódzkiego programu odnowy wsi lub istnienie w sołectwie grupy odnowy wsi. Tabela zawiera także informacje o zadaniach, których beneficjentem mogły być organizacje działające na rzecz odnowy wsi i konkursach otwartych (dedykowanych zarówno jednostkom samorządu terytorialnego, jak i organizacjom pozarządowym). Nie uwzględnia natomiast przedsięwzięć dotyczących wyłącznie: organizacji szkoleń, wizyt studyjnych i konferencji poświęconych odnowie. Nie ujęto także

przedsięwzięć pilotażowych. Jeśli nie wskazano inaczej, przedsięwzięcia były finansowane z środków własnych samorządów wojewódzkich. Uchwały, którymi się posłużono, nie zostały – z uwagi na ich liczbę – zawarte w spisie literatury.

K – konkurs, KO – konkurs otwarty, ZP – zadanie publiczne, PW – konkurs typu „Piękna wieś”, bd – brak danych.

^a – przedsięwzięcie w latach 2013–2014 było współfinansowane z środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, w 2016 r. było współfinansowane z środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, ^b – przedsięwzięcie było sfinansowane w ramach kontraktu wojewódzkiego, ^c – przedsięwzięcie było współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, ^d – konkurs realizowany był już w latach 2004–2005, a także realizowany jest obecnie, począwszy od 2011 r., ^e – konkurs mający na celu wyłonić najpiękniejszą wieś, najlepsze przedsięwzięcie tematyczne związane z procesem odnowy wsi i najlepszy projekt zrealizowany w ramach Programu „Wielkopolska Odnowa Wsi”, ^f – przedsięwzięcie w 2012 r. było współfinansowane z środków Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, ^g – konkurs realizowany był już w latach 2010–2012, ^h – konkursy mające na celu wyłonić najciekawsze inicjatywy promocji planów odnowy wsi, najlepszego koordynatora gminnego i najlepszego lidera grupy odnowy wsi.

Typ programu odnowy wsi a specyfika wybranych przedsięwzięć

Jak wspomniano wcześniej, typ wojewódzkiego programu odnowy wsi oddaje specyfikę przedsięwzięć realizowanych w jego ramach. Dla celów artykułu niezbędne było przeanalizowanie i porównanie założeń wybranych przedsięwzięć wyróżnionych trzech typów programów. Zdecydowano się poddać analizie wszystkie przedsięwzięcia wymienione w tabeli 1. realizowane w 2016 r. (dla programów funkcjonujących obecnie) lub w ostatnim roku funkcjonowania programu (dla programów zakończonych) w kontekście założeń ogólnych programów odnowy wsi następujących województw: pomorskiego (typ „dotacyjny”), podkarpackiego (typ „motywacyjny”) i wielkopolskiego (typ mieszany).

- Pomorski program odnowy wsi

W 2006 r. samorząd tego województwa przeprowadził dwa przedsięwzięcia: konkurs w ramach „Programu odnowy wsi w ramach kontraktu dla województwa pomorskiego na lata 2005–2006” (podobnie jak w latach 2002–2004; *Uchwała nr 743/311/06...*) oraz konkurs w ramach „Pomorskiego programu odnowy wsi na rok 2006” (*Uchwała nr 919/XLVIII/06...*). Oba skierowane były do jednostek samorządu terytorialnego (w konkursie finansowanym z kontraktu wojewódzkiego miały możliwość wnioskować także organizacje pozarządowe, jednak stanowiły one niewielki odsetek późniejszych beneficjentów) i były bardzo do siebie zbliżone pod względem charakteru zrealizowanych projektów i nakładów finansowych.

W ramach tych przedsięwzięć udzielono odpowiednio 112 i 174 dotacji na łączną kwotę 4,5 i 5 mln zł (*Uchwała nr 442/294/06...*; *Uchwała nr 799/XLIV/06...*). Wiele z udzielonych dotacji stanowiło jedynie jedno z kilku i nie główne źródło finansowe projektów (ogółem w obu konkursach około 1/4 projektów miała budżet większy niż 100 tys. zł). Kosztami kwalifikowanymi w przypadku konkursu finansowanego w ramach kontraktu wojewódzkiego, którego priorytetowymi obszarami wsparcia były inwestycje w placówkach oświatowych oraz restauracja i rewitalizacja obiektów dziedzictwa historyczno-kulturowego wsi, były przede wszystkim koszty: budowy lub rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów i zagospodarowania terenu wokół nich. Podobnie za koszty kwalifikowane w przypadku drugiego konkursu uznawano koszty: budowy, remontu, adaptacji, prac porządkowych i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, placów zabaw, boisk sportowych, placów wiejskich, terenów zielonych i innych przestrzeni publicznych, a także koszty oznakowania obiektów i tras turystycznych oraz koszty konserwacji zabytków. Choć

projekt musiał być zgodny z planem odnowy sołectwa, to wymóg ten nie dotyczył projektów z zakresu rewitalizacji i ochrony zabytków, a więc – w zależności od tego, jak szeroko rozumiano rewitalizację – prawdopodobnie bardzo wielu wniosków.

Powyższy przegląd cech zrealizowanych projektów, choć bardzo pobieżny, daje jednak pewien obraz ich specyfiki w województwie pomorskim. Przede wszystkim urzeczywistniały one faktycznie jedynie materialno-przestrzenny wymiar odnowy wsi. Wymiar społeczny istniał niejako „przy okazji” i związany był z przeznaczeniem budowanych, remontowanych lub wyposażanych obiektów. Oba przedsięwzięcia stanowiły źródła (współ)finansowania częstokroć dużych inwestycji i wydaje się, że część z nich (np. remonty zabytkowych obiektów kościelnych czy termomodernizacje budynków) mogła być sfinansowana z innych źródeł. Takie działania nie tylko wydają się „spłycać” ideę odnowy wsi, lecz także nie są w pełni zgodne z samym Pomorskim programem odnowy wsi. Jego cele odnosiły się bowiem do wszystkich trzech wymiarów odnowy, spośród których najliczniej reprezentowany był wymiar społeczny (m.in. podtrzymanie aktywności społeczności lokalnych, zmiana postaw mieszkańców obszarów wiejskich z roszczeniowej na współdziałania, doskonalenie współpracy mieszkańców i partnerów lokalnych). Wspomniano także o celach ekonomicznych (promocja przedsiębiorczości). Wymiarowi materialno-przestrzennemu poświęcone były jedynie dwa cele programu: stworzenie infrastrukturalnych warunków do rozwoju inicjatyw społecznych i aktywności mieszkańców wsi oraz poprawa stanu obiektów i infrastruktury pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne, sportowe i turystyczne, służących gospodarczo-społecznemu rozwojowi obszarów wiejskich (*Uchwała nr 799/XLIV/06...*). Nie ulega jednak wątpliwości, że zrealizowane projekty – z uwagi choćby na skalę pojedynczej inwestycji – przyczyniły się do jakościowej poprawy przestrzeni wiejskiej w skali sołectwa. Podobnie, mając na względzie liczbę projektów, można stwierdzić, że poziom wyposażenia przestrzeni wiejskiej w skali całego województwa w infrastrukturę także uległ poprawie. Realizacja programu nie posiadała jednak cech procesu – projekty w ramach poszczególnych przedsięwzięć nie były podporządkowane konkretnej strategii na poziomie sołectkim, przez co efekty nie mogły wykroczyć poza wymiar materialno-przestrzenny ani nie przyczyniły się do uzyskania efektów wynikających z pewnej kumulacji rezultatów wielu działań (przynajmniej z perspektywy odnowy wsi).

- Podkarpacki program odnowy wsi

Odmienny tryb działania można było zaobserwować w województwie podkarpackim, które w 2016 r. zrealizowało dwa przedsięwzięcia: konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego w ramach „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016” i konkurs „Piękna wieś podkarpacka”.

W pierwszym z wymienionych konkursów dofinansowanie mogły uzyskać tylko te projekty, które były wpisane w sołectkie strategie rozwoju (same zaś strategie były rezultatem organizowanych w ramach programu szkoleń). W analizowanym roku środki finansowe przyznano 45 sołectwom (łącznie kwota udzielonego dofinansowania wyniosła niespełna 0,5 mln zł, *Uchwała nr 152/3162/16...*; *Uchwała nr XXIV/427/16...*).

Pomimo zdecydowanie mniejszych, w porównaniu z Pomorskim programem odnowy wsi, nakładów finansowych (jednostkowych i ogółem), charakter projektów był zbliżony, tj. przeważały te, które dotyczyły wymiaru materialno-przestrzennego. Innymi słowy, w sołectkich strategiach rozwoju znalazły się takie działania, jak choćby: remont obiektów pełniących funkcje kulturalne, budowa placów zabaw i boisk sportowych, zagospodaro-

wanie przestrzeni publicznych i zakup wyposażenia do wybranych obiektów. Zasadniczo inna była skala inwestycji. Można było także odnieść wrażenie, że część projektów mogła być sfinansowana ze źródeł innych, aniżeli program odnowy wsi. Niemniej, należy jednak przyjąć, że skoro sołectwa (gminy) występowały z takimi wnioskami do samorządu wojewódzkiego to: 1) tego typu działania stanowiły dla lokalnych społeczności odnowę wsi (wniosek ma zastosowanie także w przypadku województwa pomorskiego), 2) stanowiły też priorytety szeroko rozumianej poprawy warunków (jakości) życia, bowiem to społeczności współdecydowały o kształcie sołeckich strategii rozwoju (co – w przeciwieństwie do województwa pomorskiego – stanowi pewien gwarant integralności realizowanych projektów z potrzebami społeczności).

W ramach uzupełnienia należy wspomnieć, że samorząd województwa podkarpackiego prowadził monitoring programu poprzez ankiety kierowane do gminnych koordynatorów odnowy wsi, a także realizowane były cykle szkoleniowe dla grup odnowy wsi i konsultacje z moderatorami odnowy wsi. Jednocześnie prowadzona była rejestracja sołectw biorących udział w programie, co nadaje programowi formalny charakter.

- Wielkopolska odnowa wsi

Samorząd województwa wielkopolskiego realizuje odnowę wsi z wykorzystaniem największej liczby instrumentów wsparcia. W 2016 r. zrealizowano następujące przedsięwzięcia: „Pięknieje wielkopolska wieś” i „Odnowa wsi szansą dla aktywnych sołectw” skierowane do jednostek samorządu terytorialnego oraz „Nasza wieś naszą wspólną sprawą” skierowane do organizacji pozarządowych.

Szczególnie interesująca jest organizacja dwóch konkursów dedykowanych gminom (jako formalnym reprezentantom sołectw biorących udział w programie). Przedsięwzięcia te różnią się od siebie wyraźnie – celami i nakładami finansowymi. „Pięknieje wielkopolska wieś” dedykowana była zagospodarowaniu przestrzeni publicznej oraz zachowaniu i odtworzeniu dziedzictwa przyrodniczego, kulturowego lub krajobrazowego. Istotne, mając na uwadze ideę odnowy wsi, wydaje się wspomniane odtworzenie dziedzictwa wsi. Jednocześnie organizator konkursu wykluczył możliwość finansowania projektów polegających na budowie, modernizacji lub remoncie dróg oraz chodników i ścieżek rowerowych w ciągach pasów drogowych, co także wyraża pewną świadomość na temat istoty procesu odnowy wsi. Beneficjentami tego przedsięwzięcia były 102 gminy (sołectwa), między które rozdysponowano niespełna 2,5 mln zł (*Uchwała nr XX/542/16...*).

Konkurs „Odnowa wsi szansą dla aktywnych sołectw” poświęcony był z kolei drobnym inicjatywom o charakterze nieinwestycyjnym (co odzwierciedla założenia programu wojewódzkiego, który definiuje oba typy wspieranych przedsięwzięć: inwestycyjne i nieinwestycyjne), takim jak zakup towarów służących kultywowaniu tradycji społeczności lokalnej, tradycyjnych zawodów i strojów, wyposażenia obiektów użyteczności publicznej i drobnych przedmiotów zagospodarowania przestrzeni publicznej oraz materiałów promujących wieś. Z maksymalnego dofinansowania w wysokości 5 tys. zł skorzystało 52 beneficjentów (wydano około 200 tys. zł; *Uchwała nr XXIII/619/16...*). Oba opisane konkursy, poprzez m.in. dodatkowe punkty, wyraźnie premiowały sołectwa, których proponowane projekty były zgodne z sołeckimi strategiami działania oraz gdzie funkcjonowała sformalizowana grupa odnowy wsi.

Ostatnie ze zrealizowanych w 2016 r. przedsięwzięć – „Nasza wieś naszą wspólną sprawą” – skierowane było do organizacji pozarządowych. Łączyły one w pewnych aspektach

cele wspomnianych wcześniej przedsięwzięć (realizacja niewielkich projektów inwestycyjnych polegających na zagospodarowaniu przestrzeni publicznej, zakup towarów służących rozwojowi i kultywowaniu folkloru, rękodzieła, tradycyjnych zawodów oraz tradycji społeczności lokalnych, wydanie materiałów promujących sołectwo), a także służyło realizacji takich celów jak: organizacja imprez tematycznych promujących sołectwo ze względu na jego charakterystyczne produkty i cechy, założenie i prowadzenie serwisu internetowego miejscowości uczestniczącej w programie, organizacja warsztatów lub szkoleń na temat idei odnowy wsi, elementu wyróżniającego sołectwo, sołeckich strategii rozwoju, funkcjonowania stowarzyszeń, pozyskiwania środków na realizację celów statutowych, czy funduszu sołeckiego. Realizacja tego zadania publicznego możliwa była w sołectwie uczestniczącym w programie. Musiało być ono także zgodne ze strategią (planem odnowy) takiego sołectwa. Zrealizowano je łącznie w 23 sołectwach (łączny wydatek z budżetu samorządu wyniósł niespełna 200 tys. zł (*Uchwała nr 2422/2016...*)).

Należy zauważyć, że program wielkopolski jest zdecydowanie bardziej nacechowany społecznie. Cele przedsięwzięć bezpośrednio korespondowały nie tylko z wymiarem materialno-przestrzennym odnowy wsi, lecz także społecznym. Choć w bardzo ograniczonym stopniu, również wymiar ekonomiczny był w tych przedsięwzięciach zauważalny – zrealizowano trzy projekty poświęcone szkoleniom z zakresu tworzenia strategii rozwoju i budowy partnerstw lokalnych, co może stanowić podstawy wsparcia rozwoju lokalnego w przyszłości. Warto także wspomnieć, że choć wymiar materialno-przestrzenny pozostawał głównym, w jakim odbywała się wielkopolska odnowa wsi, to jednak realizacja przedsięwzięć wspierających także projekty nieinwestycyjne zróżnicowała efekty działań w tym wymiarze.

Poza realizacją przedsięwzięć wspierających finansowo sołectwa, samorząd wojewódzki organizował także – podobnie jak w województwie podkarpackim – szkolenia i warsztaty dla mieszkańców sołectw i grup odnowy wsi. Z uwagi na kontynuowanie programu od roku 2009, nie tylko formalnie rejestruje się sołectwa biorące udział w programie, lecz także – w zależności od ich doświadczeń z odnową wsi – nadaje im się stosowne statusy (na wzór programu opolskiego). Program ten także w stopniu najwyższym jest bliski realizacji postawionego sobie celu, tj. zintegrowania społeczności wiejskiej oraz pobudzenia aktywności mieszkańców sołectw. Skrócowa analiza wielkopolskiej odnowy wsi pozwala więc potwierdzić postawioną we wcześniejszej części artykułu tezę, że wojewódzkie programy odnowy wsi typu mieszanego były programami najefektywniejszymi, łączącymi pożądane cechy programów typu „motywacyjnego” i „dotacyjnego”.

Dyskusja

Wśród badaczy i praktyków w Polsce panuje przekonanie, że programy odnowy wsi, realizowane przez samorządy w ramach ich własnych budżetów przyczyniają się głównie do poprawy estetyki i stanu infrastruktury na wsi (np. Czapiewska 2011; Magryś bdw), a więc urzeczywistniają przede wszystkim materialno-przestrzenny wymiar odnowy wsi, co znalazło potwierdzenie w wynikach niniejszej pracy. Choć sołeckie strategie rozwoju są różne i odzwierciedlają często specyfikę wsi (Śmigielska 2004), to równie często w trakcie ich operacjonalizacji dochodzi do spłycenia zawartych w nich idei, a w konsekwencji do unifikacji potrzeb każdej wsi (co przeczy samej idei wsi, por. Chigbu 2012). Podobne

wnioski można wyciągnąć na podstawie analizy założeń ogólnych i celów wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce, które są generalnie do siebie zbliżone. W następstwie tych uproszczeń, realizację potrzeb społeczności wiejskich często sprowadza się do zapewnienia im dostępu do podstawowych usług i infrastruktury. Skutkuje to priorytetem celów bieżących. Jednakże bez ich realizacji trudno osiągać cele długodystansowe i dotyczące rozwoju społecznego czy duchowego wsi (Wolski 2017).

Wpływ programów odnowy wsi na szeroko rozumiany rozwój wsi jest kwestionowany (Wilson 1999; Peter i in. 2013). Zwłaszcza w opinii naukowców ich wpływ na powstawanie nowych funkcji wsi lub miejsc pracy na wsi (wymiar ekonomiczny odnowy wsi) jest marginalny, co koresponduje z zawartymi w niniejszej pracy rezultatami analizy wybranych wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce. Niezwykle trudny w ocenie jest natomiast wpływ programów odnowy wsi na rozwój społeczny. Można przypuszczać, że przedsięwzięcia finansujące projekty społeczne przyczyniają się do (re)aktywizacji społeczności lokalnej, a to z kolei może stanowić katalizator do dalszych działań na rzecz odnowy wsi w ogóle (McArdle 2012; Rodale 1987). Z tego względu działania podejmowane w wymiarze społecznym są kluczowe – społeczność wsi jest „nośnikiem” rezultatów odnowy (Wolski 2017) i gwarantem (samo)podtrzymywalności rezultatów (Peter i in. 2013). Stąd należy wspierać działania na rzecz odnowy wartości wsi i tożsamości wiejskiej, jako czynnika spajającego w działaniu społeczności wiejskie (Chigbu 2012). Powyższe wnioski jasno korespondują ze społecznym charakterem celu nadrzędnego odnowy wsi (por. ryc. 1). Na tym tle można stwierdzić, że w programach wojewódzkich przedsięwzięcia na rzecz kultywowania i odtworzenia dziedzictwa kulturowego i tradycji są realizowane w programach typu „motywacyjnego” lub mieszanego, jednak ich znaczenie powinno być większe.

Co do samej odnowy wsi, np. R. Wilczyński (2007b) zastanawia się, czy należy ją traktować jako podejście do rozwoju obszarów wiejskich (porównując ją do LEADER-a), czy też jako zbiór podobnych działań praktycznych określanych wspólnym terminem (w czym można dostrzec podobieństwo do stanowiska wspomnianego już A. Kalety). Wydaje się, że niniejszy artykuł może wreszcie przynieść odpowiedź na pytanie, które pomimo upływu lat jest wciąż aktualne. Otóż, na podstawie analizy założeń wojewódzkich programów odnowy wsi i specyfik realizowanych przedsięwzięć, można stwierdzić, że w praktyce i warunkach polskich odnowa wykazuje cechy podejścia do rozwoju wsi w przypadku, gdy duża jest rola innych – aniżeli finansowych – instrumentów wsparcia (co unaoczniają „motywacyjne” programy odnowy wsi) lub gdy wsparcie jest kompleksowe, tj. łączy instrumenty finansowe i niefinansowe (co zwłaszcza widoczne na przykładzie programów typu mieszanego). Wówczas z reguły dochodzi do upodmiotowienia społeczności wiejskiej, a także wzrasta poziom oddolności procesu, w czym znajdują się podobieństwa do wspomnianego LEADER-a (zob. Surmacz i Magryś 2016). W przeciwnym razie zanika komplementarność i procesualizacja odnowa wsi, która pozostaje jedynie zbiorem realizowanych, często niepowiązanych ze sobą projektów (por. Heffner 2007).

Dostęp do środków europejskich w dużej mierze przekształcił sposób myślenia samorządów wojewódzkich na temat odnowy (rozwoju) obszarów wiejskich, co koresponduje z powyższym. Skupione na absorpcji i redystrybucji unijnych środków samorządy podporządkowują realizowane na wsi działania priorytetom wsparcia obecnym w programach unijnych, co w praktyce oznacza skupienie się na modernizacji. R. Wilczyński (2007a) stwierdza nawet, że regionalne wizje rozwoju wsi wypierane są przez „pomoc techniczną” docierającą do Polski z budżetu unijnego. Wspomniana „pomoc techniczna” nie powinna

być jedynym działaniem ku poprawie jakości życia na wsi (co z resztą także znajduje potwierdzenie w literaturze naukowej dotyczącej odnowy wsi i jej związków z modernizacją, por. Kranjčević 2000). Dosłownie traktowana materializacja idei odnowy, która – jak doprowadzą rezultaty niniejszej pracy – jest realnym problemem odnowy, stanowi więc kluczowe wyzwanie dla programów odnowy wsi w Polsce (por. Magryś bdw).

Wnioski

W Polsce nie przeprowadzono dotąd ewaluacji wojewódzkich programów odnowy wsi w ujęciu całościowym. Niniejszy artykuł miał na celu wypełnienie tej luki i ocenę programów poprzez pryzmat literatury naukowej, czemu podporządkowano przedstawione w tej części artykułu wnioski:

- 1) Na podstawie literatury przedmiotu należy stwierdzić, że odnowa wsi to proces, a podejmowane w nim działania służą zapobieganiu negatywnym trendom demograficznym poprzez podnoszenie warunków życia i przywrócenie wiejskiej tożsamości.
- 2) Odnowa wsi w Polsce realizowana za pomocą programów wojewódzkich jest przede wszystkim odnową wsi *sensu largo*. Ma różne regionalne podłoże historyczne i ramy organizacyjno-finansowe, lecz pomimo tego założenia ogólne programów są ze sobą zbieżne (nie oddają regionalnej specyfiki wsi). W programach wojewódzkich odnowa ma bardzo rozległe cele, które wpisują się w każdy z jej wymiarów (zob. ryc. 1). Specyfika podejmowanych przedsięwzięć także pozostaje zbieżna, jednak odmienny sposób ich realizacji decydował o nierzadko różnym charakterze pozornie podobnych projektów realizowanych we wsiach.
- 3) Można wyróżnić następujące typy wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce: w przewadze „motywacyjne” (opierające się głównie na instrumentach wsparcia niefinansowego), w przewadze „dotacyjne” (opierające się głównie na instrumentach wsparcia finansowego) oraz mieszane (łącznie oba podejścia). Programy wspierające działania nieinwestycyjne i mające charakter koordynujący aktywności lokalne, a także programy łączące te cechy z rozwiniętym systemem zachęt finansowych wydają się posiadać potencjał do osiągnięcia celów długoterminowych i bliżej im do samopodtrzymywalności rezultatów, co postrzega się w literaturze naukowej za kluczową cechę rzeczywistej odnowy wsi. Ich założenia są także w większym stopniu zgodne z celami nadrzędnymi odnowy (które mają charakter społeczny, zob. ryc. 1).
- 4) W programach wojewódzkich odnowę wsi rozumie się głównie jako metodę rozwoju obszarów wiejskich, która uwzględnia także specyfikę i odrębność wsi względem miasta (w większości wskazuje się więc na dychotomię miasto–wieś), jednak nie jest artykułowany fakt, że wsie różnią się między sobą, na co zwrócono uwagę w pkt. 2.
- 5) Założenia programów niejednokrotnie przeceniały rezultaty realizowanych przedsięwzięć, biorąc pod uwagę cele tych drugich i nakłady finansowe. O ile w założeniach obecne były cele społeczne, o tyle już specyfika realizowanych projektów nie skłania ku optymizmowi w kwestii tego, czy cele tego typu zostaną (zostały) osiągnięte – pomimo takowego przekonania ze strony samorządów. Z tego wynikają

także trudności w określeniu, czym konkretnie jest odnowa wsi w Polsce w wymiarze projektowym. Wydaje się, że są to często działania na rzecz zapewnienia szeroko rozumianej infrastruktury (społecznej i technicznej), których wpływ na jakość życia zostaje nieco „podkolorowany”, niejako automatycznie określony jako wysoki i nieosadzony w kontekście szerszych przemian życia na wsi. Poza urzeczywistnianym w ograniczonym stopniu wymiarem społecznym odnowy wsi, w przedsięwzięciach realizowanych w ramach programów wojewódzkich obecny jest zwłaszcza wymiar materialno-przestrzenny (poprawa stanu zagospodarowania przestrzeni). Właściwie nieobecny jest wymiar ekonomiczny. W konsekwencji, specyfika przedsięwzięć przeczy założeniom ogólnym programów i przedstawionych w nich sposobom rozumienia odnowy wsi (por. pkt. 2).

- 6) W ramach programów odnowy wsi realizowane były przedsięwzięcia: 1) finansujące działania o charakterze inwestycyjnym lub nieinwestycyjnym, 2) których beneficjentem były gminy lub organizacje pozarządowe i 3) konkursy typu „Piękna wieś”.
- 7) Nakłady finansowe tylko częściowo decydowały o specyfice przedsięwzięć, jak i realizowanych projektów. Jednocześnie wysokie nakłady finansowe nie były czynnikiem decydującym, jeśli chodzi o osiąganie celów odnowy wsi. Wraz ze wzrostem nakładów finansowych na jeden projekt, przedsięwzięcia zyskiwały charakter „twardych” inwestycji.

Intencją autora było, by zaprezentowane wnioski miały charakter konstruktywnej krytyki wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce, co wynika z faktu, że powinno dążyć się do udoskonalania nie tylko narzędzi wsparcia rozwoju (w tym wypadku obszarów wiejskich), lecz także sposobu wydatkowania środków publicznych. Nie ulega przy tym wątpliwości, że programy wojewódzkie są ważnym i potrzebnym narzędziem wsparcia tego rozwoju, o czym świadczą choćby dyskutowane w artykule przedsięwzięcia, które dzięki nim zrealizowano.

Literatura

- Chigbu U.E.**, 2012, *Village renewal as an instrument of rural development: Evidence from Weyarn, Germany*, Community Development, 43, 2, s. 209–224.
- Crang M., Thrift N.**, 2000, *Introduction*, [w:] M. Crang, N. Thrift (red.), *Thinking Space*, Routledge, London, s. 1–30.
- Crouch D.**, 2006, *Tourism, consumption and rurality*, [w:] P. Cloke, T. Marsden, P. Mooney (red.), *Handbook of Rural Studies*, Sage, London, s. 355–364.
- Czapiewska G.**, 2011, *Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza*, Barometr Regionalny, 3, 25, s. 85–94.
- Halfacree K.**, 2012, *Diverse ruralities in the 21st century: From effacement to (re-)invention*, [w:] L.J. Kulcsar, K.J. Curtis (red.), *International Handbook of Rural Demography*, (International Handbooks of Population, 3), Springer Netherlands, s. 387–400.
- Heffner K.**, 2007, *Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 51–66.
- Idziak W., Wilczyński R.**, 2013, *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.

- Kaleta A.**, 2007, *Odnowa wsi z perspektywy historycznej*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 77–86.
- Kranjčević J.**, 2000, *Toward the discussion on village renewal in Croatia*, *Zeitschrift für Kulturtechnik und Landentwicklung*, 41, 5, s. 202–205.
- Magel H.**, 1991, *Europäische Aufgabe Dorf- und Landschaftsentwicklung. Aktuelle Anmerkungen zum Stellenwert und Weg der Ländlichen Neuordnung in Bayern*, *Zeitschrift für Vermessungswesen*, 116, 8–9, s. 325–332.
- Magryś W.**, *Regionalne programy odnowy wsi w Polsce na przykładzie województwa śląskiego* (manuskrypt, 9 stron).
- Marsden T.**, 1999, *Rural futures: The consumption countryside and its regulation*, *Sociologia Ruralis*, 39, s. 501–520.
- McArdle K.**, 2012, *What makes a successful rural regeneration partnership? The views of successful partners and the importance of ethos for the community development professional*, *Community Development*, 43, 3, s. 333–345.
- Murdoch J., Pratt A.**, 1993, *Rural studies: Modernism, postmodernism and the „post rural”*, *Journal of Rural Studies*, 9, s. 411–427.
- Osborne S.P., Williamson A., Beattie R.**, 2004, *Community involvement in rural regeneration partnerships: Exploring the rural dimension*, *Local Government Studies*, 30, 2, s. 156–181.
- Peter H., Fengler B., Moser A.**, 2013, *Welches Potenzial bietet die Dorferneuerungsförderung in Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen und Schleswig-Holstein zur Innenentwicklung von Dörfern?*, *Raumforsch Raumordnung*, 71, s. 49–64.
- Podkarpacki program odnowy wsi na lata 2011–2016*, 2011, Załącznik do uchwały nr 96/2207/11 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 29 listopada 2011 roku.
- Pomorski program odnowy wsi na rok 2006*, 2006, Załącznik do uchwały nr 799/XLIV/06 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 lutego 2006 roku.
- Pospech P.**, 2014, *Discursive no man's land: Analysing the discourse of the rural in the transitional Czech Republic*, *Journal of Rural Studies*, 34, s. 96–107.
- Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego*, 2006, Załącznik do uchwały Sejmiku Województwa Śląskiego nr II/48/1/2006 z dnia 22 maja 2006 roku.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Województwa Pomorskiego na lata 2005–2013*, 2005, Załącznik do uchwały nr 558/XXXV/05 Samorządu Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 roku.
- Rodale R.**, 1987, *Revitalizing rural America from the bottom up*, *Forum for Applied Research & Public Policy*, 2, 3, s. 45–47.
- Stanowisko Zgromadzenia Ogólnego Śląskiego Związku Gmin i Powiatów z dnia 25 listopada 2011 w sprawie konieczności wznowienia realizacji Programu Odnowy Wsi Województwa 2011*. Źródło: <http://www.silesia.org.pl> (dostęp: wrzesień 2015).
- Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, 2012, Załącznik do uchwały nr XXV/325/2012 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 grudnia 2012 roku, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole.
- Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020*, 2006, Rzeszów.
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego*, 2005, Załącznik do uchwały nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000–2020, 2005, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego. Katowice.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, 2006, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce.

Surmacz M., Magryś W., 2016, *Trójsektorowość podejścia LEADER w założeniach i w praktyce wdrażania w okresie programowania 2007–2013 na przykładzie województwa śląskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, 41, s. 121–143.

Śmigielska M., 2004, *Miejsce i znaczenie programu „Odnowy wsi” w procesie rozwoju regionu Śląska Opolskiego*, [w:] M. Strzyż (red.), *Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajo-brazowych*, Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK, Kielce, s. 145–150.

Świętokrzyski Program Odnowy Wsi w formie konkursu przedsięwzięć, 2007, Załącznik do uchwały nr IX/153/07 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 20 września 2007 roku.

Wielkopolska 2020. Zaktualizowana strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku, 2012, Załącznik do uchwały nr XXIX/559/12 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 17 grudnia 2012 roku, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań.

Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020, 2015, Załącznik do uchwały nr IV/88/2015 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 23 lutego 2015 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Wieś Warmii, Mazur i Powiśla miejscem, w którym warto żyć... – Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego, 2011, Załącznik nr 1 do uchwały nr 31/429/11/IV Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 7 czerwca 2011 roku, Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań.

Wilczyński R., 2005, *Opolski programu odnowy wsi i odnowa wsi w Polsce w perspektywie polityki Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007–2013* (manuskrypt). Źródło: <http://www.odnowawsi.eu> (dostęp: styczeń 2017).

Wilczyński R., 2007a, *Specyfika opolskiego programu odnowy wsi*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 181–195.

Wilczyński R., 2007b, *Wprowadzenie*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 13–19.

Wilson O.J., 1999, *Village renewal and rural development in the former German Democratic Republic*, GeoJournal, 46, s. 247–255.

Wolski O., 2017, *Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia*, Wieś i Rolnictwo, 2, 175, s. 121–147.

Uchwały władz samorządów wojewódzkich (cytowane w tekście):

Uchwała nr 1093/III/08 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 22 stycznia 2008 roku w sprawie zatwierdzenia zasad dofinansowania projektów oraz wzoru wniosku w ramach konkursu „Mała Odnowa Wsi” finansowanego z budżetu województwa dolnośląskiego.

Uchwała nr 152/3162/16 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 1 marca 2016 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej z Bu-

dżetu Województwa Podkarpackiego w 2016 roku w ramach „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016”.

Uchwała nr 1587/183/II/2004 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 14 września 2004 roku w sprawie współorganizacji cyklu szkoleń dla liderów wiejskich w ramach Śląskiego Programu Odnowy Wsi.

Uchwała nr 1945/V/16 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 9 marca 2016 roku w sprawie ogłoszenia otwartego konkursu ofert na realizację zadania publicznego Województwa Dolnośląskiego z zakresu działalności wspomagającej rozwój wspólnot społeczności lokalnych pn. „Przedsięwzięcia promujące ideę odnowy wsi” dotyczącego wsparcia społeczności lokalnych działających w inicjatywie „Odnowa Wsi Dolnośląskiej” w 2016 roku oraz powołania Komisji Konkursowej do oceny merytorycznej ofert.

Uchwała nr 2296/2016 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 30 czerwca 2016 roku w sprawie: ogłoszenia IV edycji konkursu „Odnowa wsi szansą dla aktywnych sołectw”.

Uchwała nr 2422/2016 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 4 sierpnia 2016 roku w sprawie: rozstrzygnięcia otwartego konkursu ofert pn. „Nasza wieś, naszą wspólną sprawą”.

Uchwała nr 273/2000 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 1 grudnia 2000 roku w sprawie przyjęcia do realizacji projektu „Pilotażowy Pomorskie Program Odnowy Wsi”.

Uchwała nr 3/30/10/III Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 19 stycznia 2010 roku w sprawie: zatwierdzenia Zasad i ogłoszenia konkursu pn. „Aktywna Wieś Warmii, Mazur i Powiśla.

Uchwała nr 303/2015 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 4 marca 2015 r. w sprawie: ustalenia zasad uczestnictwa w programie „Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020”.

Uchwała nr 31/429/11/IV Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 7 czerwca 2011 roku w sprawie przyjęcia założeń ogólnych do Programu Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Uchwała nr 3140/09 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 8 października 2009 roku w sprawie: ustalenia zasad uczestnictwa w konkursie „Wielkopolska Odnowa Wsi”.

Uchwała nr 3302/2006 Zarządu Województwa Opolskiego z dnia 9 marca 2006 roku w sprawie ustalenia zasad uczestnictwa w programie Odnowy Wsi w województwie opolskim.

Uchwała nr 3833/2013 Zarządu Województwa Opolskiego z dnia 24 czerwca 2013 roku w sprawie nadania statusów uczestnictwa w Programie Odnowy Wsi na lata 2013–2014.

Uchwała nr 387/2001 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 20 listopada 2001 roku w sprawie ustalenia Zasad realizacji Pomorskiego Programu Odnowy Wsi na rok 2002 oraz powołania Zespołu ds. Odnowy Wsi.

Uchwała nr 442/294/06 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 16 maja 2006 roku w sprawie: przyjęcia zasad i kryteriów realizacji Kontraktu dla Województwa Pomorskiego na lata 2005–2006 w roku budżetowym 2006 w części dotyczącej Pomorskiego Programu Odnowy Wsi 2006.

Uchwała nr 743/311/06 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 1 sierpnia 2006 roku w sprawie: wyboru projektów do dofinansowania ze środków Kontraktu Wojewódzkiego dla Województwa Pomorskiego na lata 2005–2006, rok budżetowy 2006 w części dotyczącej Pomorskiego Programu Odnowy Wsi.

Uchwała nr 746/363/II/2006 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 4 maja 2006 roku w sprawie przyjęcia projektu uchwały Sejmiku Województwa Śląskiego dotyczącej przyjęcia projektu „Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego na lata 2006–2010”.

Uchwała nr 799/XLIV/06 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 lutego 2006 roku w sprawie przyjęcia Pomorskiego Programu Odnowy Wsi na rok 2006.

Uchwała nr 919/XLVIII/06 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 maja 2006 roku w sprawie udzielenia pomocy finansowej jednostkom samorządu terytorialnego na realizację projektów w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi na rok 2006.

Uchwała nr 96/2207/11 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 29 listopada 2011 roku w sprawie przyjęcia „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016”.

Uchwała nr IX/153/07 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 20 września 2007 roku w sprawie przyjęcia „Świętokrzyskiego Programu Odnowy Wsi w formie konkursu przedsięwzięć” oraz ustanowienia trybu postępowania o udzielenie dotacji, sposobu jej rozliczania oraz kontroli zadań wynikających z realizacji projektów w ramach „Świętokrzyskiego Programu Odnowy Wsi w formie konkursu przedsięwzięć”.

Uchwała nr VI/37/99 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 29 marca 1999 roku w sprawie wyrażenia zgody na kontynuację programu wojewódzkiego p.n. „Odnowa Wsi”.

Uchwała nr XLVIII/704/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 31 maja 2010 roku w sprawie: przyjęcia „Programu Wielkopolska Odnowa Wsi”.

Uchwała nr XX/542/16 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 czerwca 2016 roku w sprawie: wyrażenia zgody na przekazanie przez Województwo Wielkopolskie pomocy finansowej jednostkom samorządu terytorialnego oraz zawarcia w tej sprawie umów pomiędzy Województwem Wielkopolskim a jednostkami samorządu terytorialnego w ramach VI edycji konkursu „Pięknieje wielkopolska wieś”.

Uchwała nr XXIII/619/16 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 31 października 2016 roku w sprawie: wyrażenia zgody na przekazanie przez Województwo Wielkopolskie pomocy finansowej jednostkom samorządu terytorialnego oraz zawarcia w tej sprawie umów pomiędzy Województwem Wielkopolskim a jednostkami samorządu terytorialnego w ramach IV edycji konkursu „Odnowa wsi szansą dla aktywnych sołectw”.

Uchwała nr XXIV/427/16 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 czerwca 2016 roku w sprawie zakresu i wysokości pomocy finansowej dla jednostek samorządu terytorialnego w ramach „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016”.

Uchwała nr XXXVI/598/09 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 29 stycznia 2009 roku w sprawie stanowiska Sejmiku Województwa Dolnośląskiego dotyczącego realizacji działań z zakresu Odnowy Wsi na terenie województwa dolnośląskiego.

Summary

Village renewal has been realised in Poland via regional village renewal programmes since 1997. The programmes have differed from each other and consequently they have implemented renewal in a diverse way. Moreover, one should note that there is a dissonance between what village renewal is in practice and what it should be according to academics.

The paper possesses two aims: 1) to determine characteristics of the regional village renewal programmes in Poland and to reveal how they correspond to particular village renewal dimensions (physical-spatial, economic and social), 2) to determine the extent to which the programmes refer to village renewal features and fulfil its aims in the context of the academic theory of village renewal.

More than 350 regional councils and boards' resolutions and attachments to resolutions up to and including the year 2016 have been analysed. These include regions where the village renewal programmes operated in the past or are still in operation. Where

appropriate, the author contacted respective marshal offices to obtain information. Moreover, literature review has been conducted.

Selected conclusions: 1) regarding general principles of the regional village renewal programmes-they are similar to each other, and the village renewal has got broad aims and contributes to each dimension, 2) the following types of the regional programmes can be identified: „incentive”, „subsidy” and mixed, 3) the general principles of the regional programmes many times overestimated the results of the operations conducted as part of the programmes, given the aims of the operations and their expenditure, 4) concerning the operations themselves, these fulfil only the physical-spatial and partly the social dimension of the renewal.

